

ندا آکیش

بدون تردید دوره ۸ ساله ۱۳۶۸-۱۳۷۶ که مصادف با پایان جنگ تحمیلی ایران و عراق و آغاز تلاش برای ساختن ویرانه‌های بجا مانده از این جنگ بود و به دوران سازندگی معروف شد، در تاریخ جمهوری اسلامی ایران، یکی از دوره‌های مهم به شمار می‌آید. مرحوم آیت‌الله اکبر هاشمی رفسنجانی، رئیس جمهوری آن دوران نیز به خاطر اقدامات گسترده‌ای که در جهت بازسازی چهره ایران پس از جنگ، در دو دوره ریاست جمهوری خود انجام داده بود، لقب سردار سازندگی را گرفت اما اقدامات وی تنها به بحث عمران و آبادانی کشور محدود نمی‌شد بلکه در دیگر حوزه‌ها از جمله سیاست خارجی نیز اقدامات متعددی با هدف تنش زدایی در روابط ایران با جهان بویژه کشورهای همسایه انجام شد که در فضای رسانه‌ای شاید کمتر به این دستاوردها پرداخته شده باشد. سیاست خارجی که استراتژی یک کشور برای کسب موقعیت بهتر بر حسب منافع ملی است، در برگرفته ابتکار عمل آن کشور و واکنش به ابتکار عمل دیگر کشورهاست. در این راستا، دولت مرحوم هاشمی رفسنجانی در مقطع تاریخی پس از جنگ تحمیلی با اتخاذ رویکرد عمل گرایانه و تعامل سازنده با جهان خارج، در عین پابندی به مبانی اصولی ایران، موجبات شکل‌گیری دوران تنش زدایی را فراهم آورد. همچنین ضرورت‌های ناشی از جنگ و به طور کلی اوضاع داخلی آن زمان ایران و جهان، سیاست خارجی ایران در دوران سازندگی را به سمت استراتژی چندجانبه‌گرایی سوق می‌داد تا به این طریق با دشمنی امریکا مقابله کرده و بر محدودیت‌ها و موانع ناشی از آن غلبه کند و از عمده‌ترین ویژگی‌های نظام بین‌الملل که با یرگیری و منطقه‌گرایی بود، در جهت تقویت استراتژی چندجانبه‌گرایی بهره‌برگیرد.

■ صعود ایران پس از جنگ، در سایه سیاست خارجی دوران سازندگی

سید حسین موسویان، دیپلمات با سابقه وزارت خارجه و پژوهشگر دانشگاه پرینستون امریکا در مصاحبه‌ای که در اردیبهشت ماه سال جاری با ماهنامه «تریبیت» داشت، درباره سیاست خارجی دوران سازندگی گفت: «این دوران بعد از رحلت امام خمینی (ره) و آغاز دوران رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و با ریاست آیت‌الله هاشمی رفسنجانی آغاز شد و استراتژی ایران در این دوره رفع تنش در روابط خارجی و احیای حداکثری روابط با کشورها بود. ایران در این دوره توانست روابط با بلوک شرق را احیا و سنگ بنای محکمی ایجاد کند. کشور بعد از جنگ با صدها شهر و روستای تخریب شده، حدود دویلیون آواره داخلی، بیش از ۱/۵ میلیون آواره خارجی و بدتر از همه خزانه خالی مواجه بود. منهای حب و بغض‌های سیاسی داخلی، تاریخ ایران از رهبری معظم انقلاب و آقای هاشمی در این دوران به نیکی یاد خواهد کرد که ایران را از زیر آواری از خاکستر جنگ نجات دادند. استراتژی سیاست خارجی دوران سازندگی هم موفق و عامل مهمی در صعود مجدد ایران شد. من معتقدم که سیاست خارجی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۷۶ نیز ادامه همان سیاست خارجی دوران سازندگی بود، منتهی اقبال جهانی نسبت به ایران در این دوره در مجموع مثبت‌تر شده بود و پیشرفت در تشنج‌زدایی و تکثیر کشورهای دوست و کاهش کشورهای دشمن نیز آسان‌تر بود.»

دکتر امیر هوشنگ میرکوشش،

کارشناس روابط بین‌الملل نیز در یادداشتی که اخیراً برای سایت «امید هسته‌ای» نوشت، گفت‌مان سیاست خارجی مرحوم هاشمی رفسنجانی در دوران سازندگی را بر مبنای واقعگرایی آرمانی ارزیابی کرد و ادامه داد: «سیاست تنش زدایی از طریق گفت‌وگو و مقابله که برخاسته از نوع نگاه هاشمی رفسنجانی به اصول قانون اساسی و دیدگاهی واقعگرایانه بود، می‌توانست پاسخگوی ارزش‌ها نیز باشد و با تمرکز در سطوح مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی تأمین‌کننده منافع ملی باشد. این رویکرد، با فاصله گرفتن از اولویت‌های امنیتی و ایدئولوژیکی، به سمت همکاری و همه جانبه پیش رفت و در نتیجه زمینه‌های بیشتری را برای گفت‌وگوی میان دولت‌ها و همکاری چندجانبه بین حکومتی فراهم آورد. در مجموع می‌توان گفت، سیاست تنش زدایی هاشمی رفسنجانی بر اساس ۵ اصل اولویت دادن به امور اقتصادی و پرهیز از درگیری ایدئولوژیک، همکاری متقابل اقتصادی و سیاسی با سایر کشورها، مشارکت فعال در سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی برای تحکیم روابط منطقه‌ای و بین‌المللی، گفت‌وگو میان ایران و کشورهای منطقه و جهان در جهت تحکیم روابط و ارتقای جایگاه

[سفر به حج]

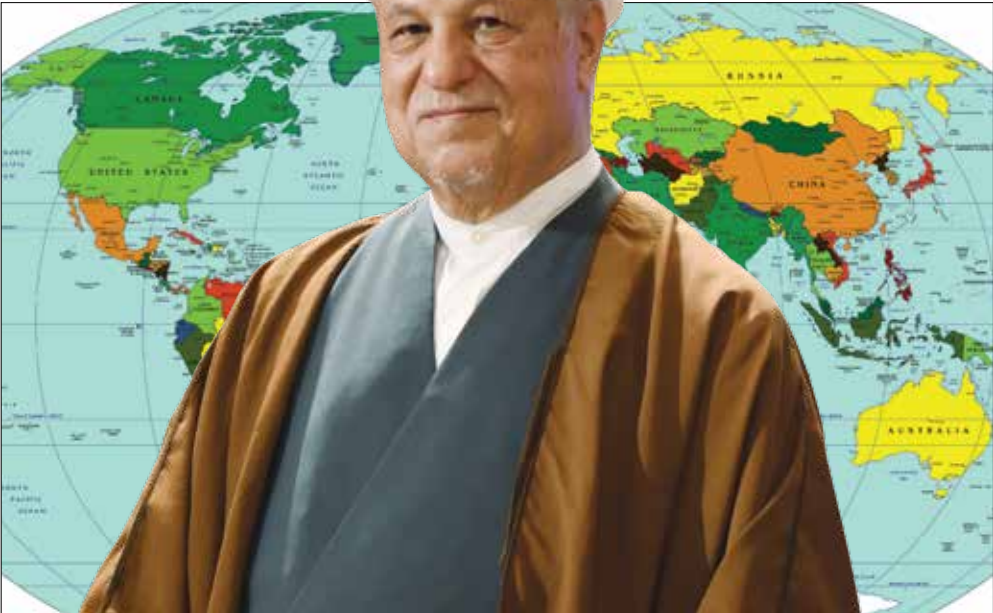
[سفر به هندوستان در کنار حسن روحانی]

[دیدار با حافظ اسد]

[سخنرانی در سازمان کنفرانس اسلامی سال ۱۳۷۰ - سنگال]

نگاهی به سیاست خارجی ایران در دوران سازندگی رفع تنش و بازسازی روابط شاه‌کلید دیپلماسی دولت هاشمی

[سفر به سوریه ۱۳۷۰]

[سفر به سودان و دیدار با عمر البشیر]

[سفر به تاجیکستان ۱۳۶۶]

[دیدار با ملک فهد]

ایران در الجزایر نیز در مصاحبه‌ای که در اردیبهشت ۹۳ با سایت «فرارو» داشت، درباره روابط ایران - عربستان گفت: «ایران و عربستان همواره روابط پر فراز و نشیبی داشته‌اند که پس از انقلاب اسلامی این فراز و نشیب شدت بیشتری هم گرفت. عربستان همواره به ایران به چشم یک رقیب جدی در منطقه نگاه کرده و برای این رقابت ابزارهای بسیاری را به کار گرفته است تا رقیب را کنار بزند اما هاشمی رفسنجانی ثابت کرد، تسلط خوبی بر پرونده روابط ایران و عربستان دارد. در دوران ریاست جمهوری او دو کشور پس از سال‌ها تیرگی در روابط، توانستند آشتی موقتی برقرار کنند که این نشان می‌دهد، هاشمی کلید باز کردن قفل روابط ایران و عربستان را در اختیار دارد.»

موسوی با بیان اینکه استفاده از ظرفیت هاشمی می‌تواند بهبود روابط ایران و عربستان را تسریع کند، گفت: فکر می‌کنم که با پشتیبانی نظام و نقش آفرینی آقای هاشمی در روابط دو کشور، می‌توان به آشتی دوباره تهران - ریاض و برقراری صلح و ثبات در منطقه امیدوار بود. روابط بحرین و ایران نیز شاهد فراز و نشیب‌هایی بود و بویژه پیروزی انقلاب اسلامی در ایران تأثیر بسیاری بر این رابطه گذاشت. بحرین نیز مانند بسیاری از کشورهای عربی از شعار صدور انقلاب اسلامی بیم داشت بویژه اینکه جمعیت این کشور مانند ایران اکثریتی شیعه مذهب بود. البته ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی، بحرین این انقلاب را تأیید کرد و یک گروه رسمی را برای عرض تبریک به ایران فرستاد اما این روابط حسنه عمر طولانی نداشت و تنها سه سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بحرین ایران را به کمک و حمایت از گروه‌های شیعه که سعی در کودتا در بحرین داشتند، متهم کرد و پس از آن نیز بحرین در صف حامیان عراق در جنگ با ایران قرار گرفت و روابط دو کشور رو به تیرگی رفت.

پس از پایان جنگ ایران و عراق در دیداری که میان شیخ عیسی بن سلمان آل خلیفه، پادشاه بحرین با آیت‌الله هاشمی رفسنجانی در حاشیه کنفرانس عدم تعهد در سنگال صورت گرفت، قرار شد دو کشور با یکدیگر تبادل سفیر داشته باشند. **محمد سعید النعمانی**، مشاور و معاون ویژه مجمع جهانی تقریب بین مذاهب اسلامی نیز پس از درگذشت رفسنجانی در مصاحبه با ایرنا درباره وی گفت: فقدان آیت‌الله رفسنجانی نه تنها برای ملت و رهبران ایران بلکه برای تمام جهان اسلام مصیبت بزرگی است. او بر تمام مسائل جهان اسلام اشرف داشت. عامل بازداشت وی در دوران شاه نوشتن کتابی در حمایت از فلسطین بود. این موضوع حکایت از آن دارد که وی در امت مسلمان و فلسطین را در سینه داشت. ما یک مرد دانشمند و مجاهد و مبارز و قهرمان تمامی صحنه‌ها را از دست دادیم.

حمید شیدالابیض، رئیس انجمن دوستی ایران و عراق نیز درباره وی به ایرنا گفت، آیت‌الله هاشمی در جهان سیاست شخصیت برجسته‌ای است و باعث تقویت مناسبات میان ایران و همسایگانش بویژه عراق شد. او نماد یکی از مهم‌ترین مکتب‌ها در دوران معاصر است. ما در مکتب او نحوه زندگی با دیگران را می‌آموزیم. یاد می‌گیریم که چگونه با گفت‌وگو به همزیستی مسالمت‌آمیز دست یابیم. او به همین دلیل با اعراب و مسلمانان و حتی بیگانگان روابط خوبی داشت. علی محمد بشارتی که از سال ۶۳ تا ۷۲ قائم مقام وزارت امور خارجه و از سال ۷۲ تا ۷۶ وزیر کشور دولت هاشمی بود در شهپور سال ۹۱ در مصاحبه‌ای که با خبر آنلاین داشت، درباره راز موفقیت دیپلماسی هاشمی در رابطه با اعراب و کشورهای جهان گفت، مؤثرترین حربه در سیاست خارجی «دیپلماسی» است و هر کشوری که برخورد از دیپلماسی قوی و دیپلمات‌های ورزیده باشد، برنده می‌شد. در جنگ هشت ساله، دیپلماسی فعالی در وزارت خارجه برای کاهش و خنثی کردن فشارهای وارده وجود داشت. تلاش وزارت خارجه «اتحاد نامقدس شکل گرفته علیه ایران» را از بین برد. در دوره ریاست جمهوری آقای هاشمی نیز این تلاش‌ها ادامه یافت و ایران توانست در عرصه سیاست خارجی موفق شود. وی ادامه داد: آقای هاشمی در روابط دیپلماتیک به ارزش‌ها و باورهای کشورهای دیگر بسیار احترام می‌گذاشت. توجه به همین اصول موجب شد که رابطه وی مثلاً با پادشاه عربستان دوستانه‌تر شد. البته این رابطه دوستانه اختصاص به عربستان نداشت، کما اینکه با کویت، امارات و سایر کشورها نیز ارتباط خوبی برقرار شده بود.

■ روابط ایران با روسیه

اگرچه اولویت سیاست خارجی دوره سازندگی، تنش زدایی از روابط تهران بویژه با کشورهای همسایه و منطقه‌ای بود، دولت وقت هاشمی رفسنجانی به روابط ایران با دیگر نقاط جهان از جمله روسیه، هند، چین و... نیز توجه داشت. **آندری ندیسوف**، سفیر روسیه در چین که اخیراً برای امضای دفتر یادبود آیت‌الله هاشمی

رفسنجانی در محل سفارت جمهوری اسلامی ایران در پکن حضور یافته بود، از آیت‌الله رفسنجانی به‌عنوان فردی که نقشی محوری و مهم در ایجاد روابط و توسعه مناسبات دوستانه تهران - مسکو داشته است، نام برد و گفت، به خاطر چنین خدمتی، مردم دو کشور او را همواره به یاد خواهند داشت. مهدی سنایی، سفیر ایران در روسیه نیز در پیامی که به مناسبت درگذشت آیت‌الله رفسنجانی ارسال کرده بود، نوشت: روابط نوین ایران و روسیه تا اندازه زیادی مدیون آیت‌الله فقید و پیمان‌هایی است که در سفر سال ۱۳۶۸ ایشان به مسکو که سال‌های پایانی عمر شروی بود، امضا شد. مرکز مطالعات ایران و اوراسیا نیز در بهمن ۱۳۹۰ گزارشی تحت عنوان «تحلیل هاشمی رفسنجانی از روابط ایران و روسیه» به بیان دیدگاه‌های آن مرحوم درباره رفتار روس‌ها با ایران پرداخت. در این گزارش آیت‌الله رفسنجانی گفته است: «در زمان آقای گورباچف، سفری به روسیه داشتم و مذاکرات خیلی طولانی و وسیع داشتیم و در بسیاری زمینه‌ها تفاهمنامه‌هایی بین ما منعقد شد که بعضی از آنها تاکنون نیز در حال اجراست که از جمله آنها نیروگاه بوشهر است. روس‌ها تحت فشار امریکا هستند. منافع در روابط با امریکا دارند. گاهی فشار امریکا حرکت روسیه را کند می‌کند. اما هیچ وقت این حرکت قطع نشده و برنامه‌هایمان ادامه دارد. به نظر من این یک واقعیت است که هم طرف روس و هم طرف ایرانی به آینده روابط امیدوار شده و در این مسیر گام برداشته‌اند. موضوعات جدیدی برای رایزنی و گفت‌وگو بین دو کشور وجود دارد که از این جمله می‌توان به موضوع سوریه و فشارهای داخلی و خارجی بر این کشور اشاره کرد. این روندها نشان می‌دهد که باید تحولی در روابط تهران- مسکو شروع شود و این تحولات صرفاً به حرف و اندیشه محدود نشود.»

آیت‌الله رفسنجانی در این گزارش، یکی از آسیب‌های سیاست خارجی ایران در دوره ریاست جمهوری احمدی‌نژاد را گرایش به سیاه و سفید دیدن کشورها دانست و گفت: در مورد روسیه نیز به نظر می‌رسد که تحلیل‌ها به سمت این موضوع سوق پیدا کرده که روس‌ها از سمت سفیدی به سمت سیاهی رفته‌اند. در حالی که باید پذیرفت که بسیاری از کشورها می‌توانند در فضای خاکستری قرار داشته باشند و این نوع رفتار ما است که می‌تواند آنها را به سمت سفیدی یا سیاهی سوق دهد. روسیه را می‌توان به‌عنوان یکی از کشورهای تأثیرگذار در جهان و منطقه به‌شمار آورد. شناخت نوع رابطه این کشور با ایران، همواره از اهمیت بسزایی برخوردار است.

■ جایگاه آفریقا در سیاست خارجی دوران سازندگی

در قاره آفریقا نیز پس از پایان جنگ تحمیلی، همکاری سیاسی ایران با کشورهای آفریقایی اهمیت بیشتری برای تهران پیدا کرد زیرا پس از جنگ، ایران به حمایت جامعه بین‌المللی نیاز داشت تا بتواند در مقابل اتهاماتی که زده می‌شد و ایران را آغازگر جنگ، ناقض مقررات بین‌الملل و... معرفی می‌کرد، بایستد. از طرف دیگر، به منظور پیشبرد برنامه‌های دوران سازندگی در ابعاد خارجی، ایران نیازمند توجه و جلب نظر سران کشورهای آفریقایی بود. بنا بر گزارشی که در سال ۱۳۸۸ در پژوهشنامه آفریقا منتشر شد، در لحاظ فرهنگی در دوره سازندگی، سازمان‌های مسئول به منظور اجرایی شدن سیاست‌های دولت هاشمی رفسنجانی، به فعالیت‌های عمرانی در داخل و خارج کشور پرداختند، از این رو، معرفی توانمندی‌های فنی و عمرانی ایران در این دوره جزو اولویت‌های سیاست خارجی ایران در آفریقا بود و تلاش شد ضمن انسجام و پرهیز از اقدامات حساسیت برانگیز، تحولی همه‌جانبه در فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی در آفریقا به وجود آید. در کنار این رویکرد، سازمان‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران نیز حضور فیزیکی در کشورهای آفریقایی پیدا کردند. از جهت اقتصادی نیز توسعه ظرفیت‌های اقتصادی بلندمدت ایران در آفریقا از برنامه‌های اصلی دولت در آن مقطع زمانی بود. آمارهای مبادلات بازرگانی آن دوره نشان دهنده رشد و ارتقای کمی و کیفی همکاری‌های اقتصادی و بازرگانی با آفریقا است.